

РОЗДІЛ 8 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.976

ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНО НЕГАТИВНОГО ЯВИЩА «НАРКОТИЗМ» І ЙОГО ОСНОВНІ АСПЕКТИ

THE CONCEPT OF SOCIAL-NEGATIVE PHENOMENON “ADDICTION” AND ITS MAIN ASPECTS

Бойсан М.Я.,

*асистент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена такому соціальному явищу, як наркотизм. Проаналізовано підходи вчених до визначення цього поняття. Визначено, які аспекти описують це явище.

Ключові слова: наркотизм, наркоманія, аспекти наркотизму, соціальний аспект, медичний аспект, правовий аспект.

Статья посвящена такому социальному явлению, как наркотизм. Проанализированы подходы ученых к определению данного понятия. Определено, какие аспекты описывают данное явление.

Ключевые слова: наркотизм, наркомания, аспекты наркотизма, социальный аспект, медицинский аспект, правовой аспект.

The article is devoted to such a social phenomenon as “addiction”. Scientists analyzed the approaches to the definition of this concept. Definitions that describe aspects of this phenomenon.

Key words: addiction, drug addiction, narcotics aspects, social aspect, medical aspect, legal aspect.

Актуальність теми. Наркотизм і наркоманія сьогодні являють собою найбільш страшні й небезпечні соціальні хвороби. Мільйони загублених життів, тисячі злочинів, учинених на ґрунті наркоманії. Незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин у всіх формах його вияву становить найбільш істотну частину організованої злочинності в Україні. Нині відбувається значне омолодження учасників нелегального обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, передусім споживачів зазначених препаратів (в основному це неповнолітні й молодь у віці до 25 років: школярі, студенти вищих навчальних закладів).

Проблемі наркотизму присвячено чимало праць російських і зарубіжних учених і практичних працівників-юристів, психологів, медиків, біологів, соціологів. У цьому напрямі плідно працювали Ю.В. Александров, Ю.В. Баулін, Т.А. Богомолова, А.А. Габіані, О.М. Гумін, В.О. Глушков, О.М. Джу́жа, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський, І.П. Лановенко, В.Г. Лихолоб, Н.Ю. Максимова, П.П. Михайленко, А.А. Музика, М.Л. Прохорова, О.І. Рошин, М.П. Селіванов, В.М. Смітєнко, В.Я. Тацій, А.М. Ухаль, М.С. Хрупа, Є.В. Фесенко, В.І. Шаку́н, А.П. Шеремет, С.С. Яценко та інші.

Мета статті – аналіз поняття наркотизму як соціального явища, з’ясування основних аспектів наркотизму, зокрема медичного, соціального, правового; розмежування понять «наркотизм» і «наркоманія».

Виклад основного матеріалу. Нестабільність економічного та суспільно-політичного життя, зниження життєвого рівня половини населення країни, нехтування традиційними моральними засадами, «прихована пропаганда» в засобах масової інформації різних форм девіантної поведінки, а також низка інших факторів створили сприятливі умови для зростання наркотизму в Україні насамперед серед молоді [1, с. 6].

Наркотизм, що прогресує, охопив значну частину українського суспільства, загрожує сьогодні всім верствам населення та завдає величезної шкоди, яка виражається в значних людських жертвах, величезних витратах, зниженні продуктивності праці й катастрофічному зростанні злочинності. Боротьба з наркотизмом вимагає величезних матеріальних витрат держави та суспільства на проведення різноманітних заходів: медичних (профілактичних і лікувальних), правозастосовних (запобіжних, репресивних тощо), правотворчих, економічних тощо. Відповідно, це призводить до значних витрат з боку сім’ї та суспільства, пов’язаних із лікуванням і реабілітацією хворих на наркоманію, боротьбою з наркобізнесом, відволікаючи тим самим економічні ресурси від вкладення в соціально корисні сфери.

Наркотики сьогодні – це глобальна проблема всього людства, яке населяє планету Земля. Під загрозу поставлено національні інтереси всіх держав,

фізичне здоров'я й саме життя людей. Наркоманія небезпечна насамперед тим, що вона ставить під загрозу можливість самого життя майбутніх поколінь.

Так, Т.А. Боголюбова та К.А. Толпекін розуміли наркотизм «як соціальне явище, сутність якого полягає в залученні до зловживання наркотиків окремих груп населення» [2, с. 36].

П.Н. Сбірунов визначав його як «негативне соціальне явище, зумовлене несприятливими умовами зовнішнього середовища й антигромадською орієнтацією особистості, що виражається в незаконному усвідомленому вживанні наркотичних речовин, яке заподіює шкоду здоров'ю» [3, с. 79].

В.Н. Смітєнко вважав, що «наркотизм – це передбачена законом сукупність діянь, що вчиняються з використанням наркотичних речовин і зазіхають на здоров'я населення та загальну безпеку» [4, с. 24]. Аналіз запропонованих дефініцій приводить до висновку, що в перших двох робиться акцент на соціальний і частково правовий аспекти наркотизму, а третє визначення орієнтоване головним чином на його правову характеристику. У зв'язку з цим жодне з цих визначень не є всеохопним.

У спеціальній літературі справедливо зазначалося, що розмежування понять «наркотизм» і «наркоманія» має науковий, методологічний і практичний сенс. Із їх відмінностей випливають неоднорідні методи вивчення явищ і процесів, дослідження їх причин і наслідків, а також виділяються специфічні форми впливу на ці явища, процеси та їх детермінанти.

Разом із тим у спеціальній літературі деякі автори, ігноруючи це поняття, підміняють його терміном «наркоманія» [5, с. 67].

На нашу думку, термін «наркотизм» є більш широким та об'ємним, оскільки включає в себе правовий, соціальний, медичні аспекти.

Стосовно наркотизму використовуємо філософські категорії «сутність» і «явище». Поняття «явище» означає «виявлення, вираження сутності, те, в чому вона виявляється». Це «щось або інше виявлення (вираження) предмета, зовнішні форми його існування» [6, с. 111; 7, с. 916]. Категорія «сутність» слугує для позначення внутрішнього змісту, що відкривається, пізнаваного в явищах, що виражається в єдності всіх різноманітних і суперечливих форм його буття. Явище й сутність тісно взаємопов'язані, в реальній дійсності вони невіддільні один від одного.

Отже, наркотизм є негативне соціальне явище. Він чинить негативний вплив на організм, виробляючи в ньому небажані зміни та деформації. Причому цей вплив поширюється буквально на всі сфери життя суспільства: на життя і здоров'я суспільства, його духовну культуру, загальний стан економіки, процес відтворення населення, злочинність (її стан, структуру й динаміку) тощо.

Його негативність і загальна небезпека зумовлюються медичним, соціальним, правовим аспектами. Безсумнівно, наркотизм включає в себе також політичний, економічний, міжнародний, екологічний, організаційний та інші аспекти, які так чи інакше зачіпають усі сфери суспільного життя.

Медичний аспект небезпеки (шкідливості) наркотизму зумовлений тим, що віссю, навколо якої формується це явище, поза всякими сумнівами, є споживачі наркотичних засобів і психотропних речовин, основна маса яких – наркомани. Саме наявність таких людей і їхня потреба в наркотичних препаратах породжують попит на наркотики, заради задоволення яких діє механізм нелегального обігу наркотичних засобів і психотропних речовин.

Споживання зазначених препаратів призводить до вельми згубних наслідків. Воно загрожує глибоким виснаженням фізичних і психічних функцій організму людини. Одна з основних ознак наркоманії – нестримний потяг до сп'яніння, ейфорії, яке досягається за допомогою прийому наркотичних або психотропних речовин, доза яких постійно повинна збільшуватися для досягнення бажаного результату. Тривале застосування наркотиків або психотропних речовин призводить до звикання організму до цих препаратів – виникнення стану наркотичної залежності.

У медичній літературі під наркоманією «розуміється стан, зумовлений:

- 1) синдромом зміненої реактивності організму до дії цього наркотику (захисні реакції, толерантність, форма споживання, форма сп'яніння);
- 2) синдромом психічної залежності (психічний комфорт в інтоксикації);
- 3) синдромом фізичної залежності (втрата контролю над дозою, абстинентний синдром, фізичний комфорт в інтоксикації)» [8, с. 48].

Соціальна шкідливість наркотизму пов'язана передусім із розглянутим медичним аспектом. Це виявляється в тому, що наркоман, котрий деградує фізично й інтелектуально, фактично є людиною, втраченою для суспільства.

Людина, яка є наркотично залежною, не може бути повноцінним членом суспільства, котрий активно бере участь у процесі суспільного виробництва, не здатна належним чином виконувати інші позитивні соціальні функції (наприклад, проходити службу в збройних силах, активно брати участь у політичному житті держави тощо). Наркомани стають яскраво вираженими індивідуалістами, егоїстами, їх абсолютно не цікавить життя суспільства, вони індиферентні до питань існування навчального (трудового) колективу, свого найближчого оточення (знайомих, друзів тощо). Гостро негативно позначається процес наркотизації особистості на стосунках у сім'ї. Вони не тільки не зміцнюють матеріальну основу сім'ї, а й розтрачують те, що є: розпродають майно, крадуть у близьких гроші, цінності тощо. Для наркоманів втрачають свою значимість такі моральні категорії, як добро, совість, взаємодопомога, відповідальність, справедливість, порядність.

Лікування та ресоціалізація наркоманів вимагають від держави й соціуму надзвичайно значних сум, які могли б бути використані для вирішення найважливіших соціальних проблем, пов'язаних із розвитком охорони здоров'я, освіти, науки, культури, мистецтва, з удосконаленням системи охорони екології тощо.

Наркотизм відіграє роль криміногенного фактора, і в цьому виявляється правовий аспект характеристики цього явища.

З одного боку, це зумовлено тим, що немедичне вживання наркотичних засобів і психотропних речовин є стимулятором злочинної поведінки. Особи, які споживають наркотики без призначення лікаря, прагнучи придбати необхідну кількість препарату, змушені здійснювати різного роду злочинні діяння, оскільки вільний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин в Україні заборонено, над ними встановлено жорсткий державно-правовий контроль і на законодавчому рівні визначено чіткий режим їх обороту, у якому за кожний злочин передбачено відповідальність. Основою вияву правового аспекту наркотизму є передбачені сукупністю правових норм злочини та інші правопорушення, пов'язані з незаконним культивуванням наркотичних рослин, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням,

пересиланням, збутом, розкраданням, уживанням без призначення лікаря наркотичних засобів, порушенням правил обігу наркотиків, створенням умов для вживання останніх, схилянням до їх уживання інших осіб, а також злочини, які вчиняються в стані наркотичного сп'яніння чи з метою здобуття коштів для наступного придбання наркотиків [9, с. 287]. Відповідальність за такі злочини чітко передбачена в Кримінальному кодексі України, в якому є розділ «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення».

Висновки. Завдяки аналізу явища «наркотизм», його соціальних, кримінологічних і кримінально-правових аспектів доходимо висновку про значне поширення в суспільстві цього негативного явища, про його медичну та соціальну шкідливість, у тому числі про закладений у ньому криміногенний потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Харьковский Е.Л. Уголовная ответственность за незаконный оборот наркотических средств и психотропных веществ / Е.Л. Харьковский ; под ред. А.В. Наумова. – М., 2003. – С. 6.
2. Белогуров С.Б. Популярно о наркотиках и наркоманиях / С.Б. Белогуров. – СПб., 1998. – С. 31.
3. Боголюбова Т.А. Наркотизм и наркомания: основные направления борьбы и профилактики / Т.А. Боголюбова, К.А. Толпекин // Советское государство и право. – 1987. – № 1. – С. 79.
4. Смитиенко В.Н. Преступления против здоровья населения / В.Н. Смитиенко. – Омск, 1972. – С. 24–25.
5. Ведерникова О.Н. Международный опыт борьбы с наркотизмом и легализацией (отмыванием) доходов, полученных незаконным путем / О.Н. Ведерникова // Борьба с незаконным оборотом наркотиков: проблемы уголовного права, криминалистики, прокурорского надзора : материалы научно-практической конференции. – М., 2000. – С. 66–68.
6. Сорокин А.А. Сущность и явление / А.А. Сорокин // Большая советская энциклопедия. – М., 1976. – Т. 25. – 1976. – С. 111.
7. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М., 1997. – С. 916.
8. Пятницкая И.Н. Наркомании (руководство для врачей) / И.Н. Пятницкая. – М., 1994. – С. 48.
9. Прохорова М.Л. Наркотизм: уголовно-правовое и криминалогическое исследование / М.Л. Прохорова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 287 с.